

2024 - 5

HOLLAND'S Maandblad

**30 jaar
*Blauwe maandagen!***

**Debuut van Dennis Faase
7zkv's van Maarten Doorman**

Fleur Bourgonje
in vliegende vaart keren zwaluwen terug uit het zuiden

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. 5 – 2024

zesenzestigste jaargang • nummer 918

mei 2024

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Deze maand

Arnon Grunberg – Levend vlees

Michael March – De nacht blauw verven

Dennis Faase – Zoë's kamer

Emma van Hooff – Blauwe sonnetten

Peggy Verzett – Captcha

Jabik Veenbaas – Een boek als een bijl

Fleur Bourgonje – Valreep, vondst

Maarten Doorman – 7 zkv's

Pim te Bokkel – Wat mist is wat de polder is

Lodewijk Verduin – Het leven op papier

Willem Thies – Gedichten

Guus Luijters – Voorjaarsknaag

Paulo van Vliet – You're a f*cking Baretta

Carina van der Walt – Gedichten

Pieter Kranenburg – Op het hart een hijgend hondje

Marc Tritsmans – Wandeling in de lente

Tekeningen Arno Kramer

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Johannes van der Sluis

Vóór de Notre-Dame zit een corpulente zwerver met een grote grijze baard op een troon van matrassen. Hij draagt een zwarte hoodie en heeft een blauwe badhanddoek over zijn schoot. Voor hem een rood troontje met zijn witte keeshondje. Een *look-alike* van Victor Hugo; de ironie van de realiteit is soms onnavolgbaar. De groene boekenstalletjes zijn gesloten, het is regenachtig. Bij de bushalte op de Place Saint-Michel leest een zwartharig meisje in een rode jas Allards *La cité du rire, politique et dérision dans l'Athènes classique*. Ik moet aan Bastiaan Bommeljé denken. Even verderop zwachtelt een vrouw zich in haar zalmroze badhanddoek, alleen de roze sportschoenen zijn te zien. Als ik een charlatan-kunstenaar was als Christo zou ik de mensen inpakken.

Een grote Poolse boekwinkel op de Boulevard Saint-Germain. Na het beeld van Apollinaire schuin tegenover Les Deux Magots de Tour Montparnasse; schoonheid en lelijkheid wisselen elkaar af, lopen door elkaar heen. Bij de kiosk een aanplakbiljet van *Le Point*. 'L'affaire Delon – Histoire d'une femme bafouée'. Twee lachende hoofden van vermoedelijk een oude Delon en een Aziatische vrouw. Geen idee wat 'bafouée' is, maar geluk, daar lusten de honden geen brood van; iedereen wil lezen over andere miserabele levens, dat houdt ons op de been. Rechts ernaast een aanplakbiljet van het maandblad *Service Littéraire* met aandacht voor Raymond Radiguet: 'Un météore nommé désir', een heerlijke zwart-witfoto eronder van een getormenteerde (?), obsessieve (?) auteur met een strikje en de handen over elkaar die een schaduw werpt. Zijn honderdste geboortedag wordt gevierd. Later zal ik lezen dat hij als jongeling een relatie kreeg met de 24 jaar oudere Engelse schrijfster en journaliste Beatrice Hastings. Onder het pseudoniem Rajiky schreef hij sprookjes voor de krant. Op twintigjarige leeftijd verscheen zijn roman

Van de liefde bezeten (Le Diable au corps), dat opzien baarde, vanwege zijn leeftijd en de explosieve inhoud. Niet lang daarna overleed hij aan buiktyfus. Postuum verscheen *Het bal van Graaf d'Orgel*. Alleen nog antiquarisch verkrijgbaar. Nieuwe vertalingen? Marc Vleugels?

Een man op leeftijd met zilveren brillette en een rode sjaal komt naast me staan en vraagt in het Engels of hij me moet helpen. Ik zeg natuurlijk dat het lukt. Even later heeft hij de man van het stalletje en nog een oudere klant meegenomen. 'Deze Amerikaan was geïnteresseerd,' zegt hij vrolijk. Niet om het een of het ander, maar ik corrigeer dat van de Amerikaan en lach verder schaapachtig. Dichter bij het *Hollands Maandblad*-gevoel kunnen we niet komen: er is altijd iets om je over te verheugen. 'Dit blad zal vaker verwijzen naar een goed humeur dan naar een slecht,' zo opende Bert Poll in het voorjaar van 1959 de prospectus waarmee hij de verschijning van het *Hollands Weekblad* aankondigde, door hem gememoreerd in het voorjaar van 1984 (25 jaar) en 1989 (30 jaar), door Bommeljé in mei 2019 (60 jaar) en anno 2024 (65 jaar!) kan het niet genoeg herhaald worden. Populisme? Vooral *slecht* humeur.

Enfin, volgende maand: de jubileum-editie! Eerst een ander jubileum: 30 jaar *Blauwe maandagen* van Arnon Grunberg, medewerker sinds jaar en dag, de roman waarmee hij in mei 1994 als een meteor de Nederlandse letteren binnenschoot, het boek waar het voor ondergetekende allemaal mee begon. En we memoreren de rooste sterfdag van Kafka. Naast blauw ook lente in dit nummer. Waar begon het voor ú allemaal mee? – JvdS

lees het nieuwe nummer

Zoë's kamer

Dennis Faase

Voor Levi en Nina

‘Waar was je gisteravond?’

De wenkbrauwen van de jongen verdwenen achter zijn bruine krullen.

‘Wat?’ vroeg ik.

‘Op de Grote Markt,’ zei Zoë. ‘Je was opeens weg.’

Hij lag met zijn billen omhoog op een groot Perzisch tapijt; hij was nog steeds niet voor ons opgestaan. Hij hing lichtjes boven een kartonnen tekenblok, dat half verborgen ging achter zijn krullen en waarop hij lange halen trok met een blokje houtskool. Een vreemde, sierlijke jongen; dat was me de nacht ervoor al overkomen. Behalve de kleine, bordeauxrode chesterfield waarop Simon en ik zaten, stond er in de kamer een verstelbare tekentafel, een antieke kledingkast, een onopgemaakt tweepersoonsbed met witte lakens en een lange rij stellingkasten, met daarin wel honderden, zo niet duizenden lp's en boeken, al kan het zijn dat ik er dingen bij verzin. De vloer lag bezaaid met krijtjes en schriften.

‘Jezus, ik ben brak,’ riep Simon en sprong op van de bank. Ook Zoë hees zich langzaam, per lichaamsdeel op van de grond, zijn schets nu roerloos op het tapijt. In wilde, verkoelde strepen had hij Simon en mij getekend; twee gestoorde kraaien op een bank.

Hij liet ons boeken zien die hij mooi vond, of belachelijk, en je hoorde meteen dat hij veel gelezen had, want zijn oordelen hadden mooie, zachte randjes. Simon wapperde dan ook een boek voor zich uit en riep ‘best aardig,’ ‘kutboek,’ of, ‘gelezen,’ wat op zich best geestig was.

‘Deze luisteren wij ook altijd,’ verklaarde hij aan Zoë, toen hij een plaat opzette, zonder het te vragen. Het openingsrefrein klonk zorgeloos door de

kamer. *Sunday morning*... Toch meende ik er een dreiging in te horen, die mij niet eerder was overgefallen.

‘Heb je weleens paddo’s gedaan?’ vroeg Simon aan Zoë, en ik wist meteen wat hij ging zeggen. De avond ervoor had hij het verhaal ook al aan de meisjes verteld, maar toen was Zoë bier halen. Nu was die weerloos. Hij lag op bed en oogde een beetje vermoeid.

‘Moet je echt doen,’ zei Simon. ‘Wij gingen met paddo’s *Fear and Loathing* kijken. Dat leek ons wel een goed idee.’

‘Fucking dom,’ zei ik.

‘Die kermisscène,’ lachte Simon.

Zoë zei dat hij de film niet had gezien.

‘Het gaat eigenlijk over twee gasten die de hele tijd drugs doen,’ zei Simon. ‘Maar ze gaan helemaal slecht. En aan de paddo’s leef je je helemaal in, weet je wel. Deze jongen trok het echt niet. Hij vroeg of ik een *ambulance* wilde bellen.’

‘Wist ik veel,’ zei ik. ‘Ik dacht oprecht dat ik doodging.’

Zoë leefde zichtbaar op bij dat woord, ‘dood’. Wat moest hij zich daarbij voorstellen?

‘Dat weet je pas als je het doet,’ zei Simon tevreden.

Zoë keek mij ongelovig aan, maar dit keer had Simon gelijk: het is nu eenmaal onmogelijk uit te leggen wat je dan ervaart; hoe alles met alles te maken heeft, de oneindigheid ervan. Zodra je dit probeert uit te leggen, klinkt het allemaal belachelijk, of pathetisch, dus vertelde ik maar over de hallucinaties: mijn vingers, die overgingen in de lucht, Simon, die voor mijn ogen in een dinosaurus veranderde en wegsmolte in de bank.

‘Ken je dat verhaal van de sinaasappelsap?’ vroeg Simon; een van zijn andere klassiekers.

‘Er is zo’n jongen die met paddo’s dacht dat hij in een glas sinaasappelsap was veranderd. Als je hem aanstootte, moest hij huilen. Dan liep het sap eruit, snap je?’

Toen Simon beweerde dat de jongen nog steeds in een gesticht zat, geloofde Zoë het niet meer. Dat leek mij nu niet eens zo gek. Simon ging door over mensen die van bruggen sprongen, of schizofreen werden.

‘Leuk,’ zei Zoë. ‘Ik ga het meteen proberen.’

‘Nee, maar echt,’ zei Simon. ‘Je gaat heel de wereld anders zien.’

Ook daarin had Simon gelijk. Door het erover te hebben kan de beleving ook terugkomen, in mindere mate natuurlijk; een vervaagde afdruk van toen, maar toch heel tastbaar en dichtbij. Alsof het spul nog in je bloedbaan zat ofzo. Of dat er een luikje in je hersens zat, waar je elk moment doorheen kon vallen. Simon had het weleens over *flashbacks*, maar dat stelde weinig gerust.

‘Zal ik iets te drinken pakken?’ vroeg ik.

‘Lekker,’ zei Simon. ‘Een glaasje sinaasappelsap.’

‘De trap af rechts,’ zei Zoë tegen zijn boek.

In de hal was het koeler en mijn ogen moesten wennen aan het donker. Ik tastte wat onwennig door het grote, onbekende landhuis. Alle deuren in de hal – een stuk of vijf – waren dicht, en op de meeste prijkte iets van een poster of sticker, of het vaantje van een bekende sportclub. Hoewel het vrolijk bedoeld was, zag het er allemaal wat geforceerd uit. Het leken meer dingen die kinderen op deuren *hoorden* te hebben.

Nadat ik een tijdje op de wc had gezeten, nam ik de grote, houten trap naar beneden, en kwam uit bij een half-open deur. In een grote woonkamer keken twee jongens van mijn leeftijd, ieder hangend op een eigen leren bank, tekenfilms op een breed televisiescherm. In een hoek speelde een jong meisje spelletjes op een computer. Aan het eind van de kamer leidden twee grote, open serredeuren naar het gazon, dat langs de achterkant van het huis liep. In de verte, op het gras, speelden twee meisjes met een hond en een frisbee.

Ik nam de tweede deur de keuken in. Deze was opvallend schoon en netjes. Het aanrecht vertoonde geen spoor van kalk of kruimels, en een halflege zak chips was afgesloten met een wasknijper. Alles, de kastjes,

de borden, de bekers, zelfs het eten in de koelkast, was voorzien van naamsticker:

‘Gerookte gelderse, roog. ZOË’

Ik zocht verder in de koelkast naar iets van cola, maar vond alleen een fles siroop. In een van de hoge kastjes stonden drie grote cola-glazen (er is soms dus wel cola) en ik deed in elk van de glazen een laagje siroop, ongeveer de helft van wat ik normaal zou doen. In een keukenla lag een pak rode rietjes en ik haalde er voor de grap drie uit, maar ze wilden niet zinken. In plaats daarvan staken ze ongemakkelijk uit over de rand van de glazen.

In de kamer was een en ander veranderd. Ten eerste was de zon gedraaid en glipten haar eerste citroengele stralen de kamer binnen. Ten tweede had Zoë, wel of niet als gevolg hiervan, zijn shirt uitgedaan. Hij leunde met een elleboog tegen de kledingkast, zijn rug naar mij toe. Zijn nek was licht gebogen, zijn hoofd stond gericht op de grond. De smalle, sterke schouderbladen op zijn rug spitsten naar elkaar toe als bij een valk, net voor een duikvlucht. Onder hem, voorover geklapt op de vloer, zat Simon te rommelen in een la met schoenen. Ook hij had zijn shirt uit. Door zijn houding stak de rand van een blauwe boxer uit boven zijn broek.

‘Waar bleef je?’ vroeg Simon, toen ik weer op de bank zat. Zoë pakte een glas van het bureau en gaf me een knipoog. Hij moest zich hebben omgekleed, want hij had opeens een belachelijke felgele Hawaï-broek aan met parse palmbomen erop. Om de een of andere reden kwam hij er toch mee weg. Simon lag nu voorover op het tapijt, bijna precies zoals Zoë eerder had gelegen, en draaide een joint. Een wanhopig briesje sloop door een bovenraam naar binnen.

‘Jezus, ik zweet me kapot,’ zei Simon toen hij klaar was met draaien. Hij duwde zich overeind, gaf de joint aan mij en stak hem voor me aan. De wiet knetterde in de hitte en gaf me kippenvel.

‘Zoë?’

Zoë gleed half om de tekentafel heen, boog voorover en frunnikte de joint tussen mijn vingertoppen vandaan. Op de tafel lag een Polaroid-camera. Nog voordat ik kon vragen of er film in zat, wierp Zoë het in mijn schoot.

‘Zeker weten?’ vroeg ik.

‘Iemand moet ons toch beroemd maken?’ antwoordde Zoë.

‘Dat is waar...’ zei Simon, en streelde een onzichtbare sik. ‘We moeten wel beroemd worden.’

Dit soort film was niet goedkoop, dus wilde ik niet gelijk schieten. Er stonden opvallend veel planten in de kamer. Sommige strekten wanhopig hun dunne armpjes naar de zon; andere, bollige plantjes hielden zich schuil achter de rand van hun potjes en ondergingen de straling in onbewogen houding. Een hoge, palmachtige plant ritselde toen Simon een van de kastdeuren opengooide om zichzelf te bekijken in de binnenspiegel. Met een frons trok hij een lok over zijn voorhoofd. Hij had zijn afgeknipte, zwarte spijkerbroek opgerold tot vlak boven zijn knieën, waardoor zijn sterke bovenbenen goed zichtbaar waren. In de andere hoek van de kamer hing Zoë over de rand van zijn bed en las een boek.

Ik legde de camera weg, trok een willekeurig boek uit een kast en plofte neer op het tapijt, waar het nog koel en donker was. Naast me hield Zoë met knokige, spinachtige vingers zijn boek tegen de grond gedrukt. Ik bekeek mijn aanwinst; op de achterkant van het boek keek een man nerveus de kamer in. Hij was grotendeels kaal en had een klein, ouderwets brilletje op zijn neus. De foto was in zwart-wit. De schrijver moest al een tijdje dood zijn.

‘Gelezen?’ vroeg Zoë. Hij draaide op zijn zij en veegde een paar askrumels van het dekbed. Toen verplaatste hij zijn aandacht naar de

brandende kant van de joint. Hij streek zijn pink langs zijn tong, en depte deze zorgvuldig op de rand van een geblakerde inham.

‘Kutzooi,’ mompelde hij.

‘Inbranders zijn kut,’ zei Simon, die erbij was komen zitten. Ik sloeg het boek open.

‘*Mijn vrouw is dood en al begraven,*’ las ik voor.

‘Goed verhaal,’ onderbrak Simon, ‘Lekker kort.’

Zoë ging nog volledig op in zijn reparaties. Pas nadat alles in orde was, gaf hij de joint door aan Simon, die deze nu ook uitvoerig onderzocht. Pas toen hij de tweede inspectie had doorstaan (en hierbij flink was geslonken), kwam de joint per rotatie uit bij mij.

‘Je hebt niets gemist,’ zei Simon na een tijdje, en voegde hieraan toe: ‘Op de Grote Markt.’

‘Het is Simon niet gelukt,’ grinnikte Zoë.

Zoë had met twee meisjes aan tafel gezeten. Ze droegen vreemde, ouderwetse kleren en noemden zichzelf *artists*, al zaten ze volgens mij ook gewoon nog op de middelbare school. Simon noemden ze steeds *DJ Simon*.

‘Die chicks waren kankervaag, man,’ zei Simon.

‘Ze zijn heel grappig,’ zei Zoë, die hen wel of niet beter kende dan wij.

‘Muah,’ gromde Simon.

‘En wie was dat andere meisje ook alweer?’ vroeg ik.

‘Die heeft met die gast van Dolfjes Weerwolfjes,’ zei Simon.

‘Sanne,’ zei Zoë.

‘Hebben we chips ofzo?’ vroeg ik.

‘Chips?!’ riep Simon. ‘Mijn bek is een *woestijn*.’

smak smak

‘Bij mij is het erger!’

smak smak smak

Het sloeg helemaal nergens op, maar we kwamen niet meer bij. Het duurde vast een paar seconden, maar leek wel een eeuwigheid.

‘Waar hadden we het over?’ vroeg ik.

‘Jezus, mijn buikspieren,’ zei Zoë.

‘Iedereen mond dicht,’ brulde Simon, en wiegde zichzelf in kleermakerszit. Toen ging hij verder met vertellen.

‘We gingen mee met die chicks. Ze sliepen in het huis van een tante of zo. Ze zaten de hele tijd op de bank te fluisteren, fucking irritant. Opeens draait eentje naar Zoë toe en zegt: “Mogen wij je pijpen?”’

‘Wat?’ vroeg ik.

‘Zo zei ze het letterlijk. “*Mogen wij jou pijpen?*”’

‘En wat zei jij toen?’

‘Hmm?’ zei Zoë.

‘Ik bedoel: hoe reageerde jij op dat pijpen-ding?’

‘O,’ lachte hij. ‘Niets. Ze waren ons gewoon aan het fucken.’

‘Geef je die joint nog door?’ klaagde Simon.

‘Ping...’

‘Pong!’

‘Pong! – ah fuck.’

Zoë nam de laatste hijsjes en drukte het stompje in een plant. Achter ons, door de hoge ramen, nam de zon de kamer onder vuur. Vanuit de gang klonk een luid gestamp, alsof er iemand werd achternagezeten. Ik ging weer zitten op de bank.

‘Siem, doe je die broek nog uit, of wat?’ vroeg Zoë, die nu bij de kleedkast stond. ‘Hij zit veel te strak.’

Zelf trok hij zijn geel-paarse geval uit; het bleek een zwembroek te zijn met niets eronder.

‘Hoezo, te strak?’ vroeg Simon, die nu ook was opgestaan en morrend zijn broek omlaag rolde. Zijn onderbroek was knalblauw. Op de voorkant stond een gezicht dat Koekiemonster voorstelde.

‘Waarom heb je een Elmo-onderbroek? Ben je twaalf ofzo?’

‘Gast,’ zei Simon. ‘Dit is Koekiemonster.’

Ik verschool me weer achter de camera. Het venster bracht alles in de kamer terug tot een vatbaar geheel. Het strakke, geometrische rooster

van planken en kasten; het roodversierde tapijt en het verfrommelde, witte laken van het bed; de palmachtige plant, die opkroop tegen de deur van de kast, met daarover enkele weggesmeten t-shirts; de twee figuren van Simon en Zoë in het midden, ruggen naar de camera, opgeslokt door de massieve kast, harde lijnen van spieren en botten, het felle licht als bij een kerkschildering; Zoë vlak achter Simon, zijn hand onder de blauwe rekband, Koekiemonsters misvormde gezicht in de spiegel, en Simon die opkijkt naar de deur: even leek het allemaal te passen, en ik schoot.

Zonder iets te zeggen liep Zoë de trap af, helemaal tot aan de marmeren entree. De vloer lag vol met zand en schoenen, en een grote paraplubak was vooral gevuld met sportspullen en jassen. Blijkbaar reikte het regime niet tot hier.

Zoë deed de statige, houten voordeur open – zo een die bestaat uit twee deuren – en liet me erlangs. Het tikken en knarsen van het grind maakte een fijn geluid. Nog een tijdje trok ik met mijn schoenen geultjes door de steentjes.

‘Ben je fotograaf?’ vroeg Zoë uiteindelijk, maar ik zei dat ik mezelf niet zo zou noemen. Hij knikte en zei dat hij kunstenaar werd. En dichter. Toen hij voorstelde om samen een tentoonstelling te maken moest ik lachen, maar Zoë trok alleen zijn schouders op.

We zeiden een laatste keer gedag en ik liep van de grote houten voordeur over het grindpad door de ijzeren poort van het terrein. Een plakkaat erboven las: *Jeugdinternaat Princessehof*. Ik keek nog een keer om naar het vierkanten landhuis in de verte. Tussen de platanen, de grindpaadjes en het gazon zag het er vredig uit, maar daarboven balden donkere wolken zich samen.

Vlug haalde ik mijn fiets van het hek. Ik was net thuis toen het begon te hozen.

lees het nieuwe nummer

Blauwe sonnetten

Emma van Hooff

I

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
zijn oren groeien naar het licht net als de mijne
ik pak zijn randen zie hem fronsen bij de warmte
van mijn handen hij vergrijpt zich aan een kleddernatte bar
van drank of zweet ik zie het niet maar mijn kussen
is net zo doorweekt misschien ben ik vannacht gedoopt
misschien liggen mijn gedachtes al die tijd op het noorden
en is dat de reden waarom ze niet ontspruiten de blauwe man
zijn grove hoofd past niet in mijn middaguren hij heeft geen mond
om me te vertellen waar ik goed aan doe alleen een geheugen
dat onhandig zeult met een mes zoals de maan met de zee
en hij hangt aan mijn wand in de kamer waar de wind
een vroedvrouw is behalve in mijn groeven daar loeit ze
de vogelverschrikker in mijn hersenkwab iedere avond om

II

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
hij smeekt niet om een penseelstreek
die zijn platgewalste kop een keer mijn kant op draait
in de donkere kamer met de lichte naden is hij de enige
die zich schaamt voor zijn oneindigheid
het is maart het is maart buiten zadelt de kaardenbol
elke vacht op met haar nageslacht buiten
staat een oude eik die maar niet oprout een oude eik
die mij staat te sarren ik heb vogelhuisjes

om zijn stam gehangen de kauwen keren er telkens
naar terug zwarte flitsen in een blauwe lucht
ze verwarren mijn rode hoofd op dit kussen
met een vroege roos in de late sneeuw die knerpend
elke beweging verraad die ik niet wil

III

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
terwijl de muizen achter de muren stommelen ik vermoed
dat ze een draad doorbeten daarna een schok kregen
nu blijven ze door de isolatielaag heen eten en nog steeds
hoor ik de klokken buiten een nieuw uur slaan
waarin ik op kan staan door de hal kan dwalen misschien
de blauwe man achter glas een keer alleen moet laten
maar ik laaf me aan zijn voeten hij is de priester
van het kalme waar niemand aan wil geloven de muizen niet
mijn familie niet ze brengen pioenen mee die me herinneren
aan de hiërarchie tussen mijn lome bewegingen in de hal
en hun schreeuwende bekjes waar ik niet tegen opboksen kan
want ik woon in het huis van een dode man
en voel de plinten naar me wijzen

IV

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
niet lang geleden sloeg de ochtend haar kamp op
aan de voet van mijn slaap nu wacht ze tot de zon
omhoog rijst als de hand van een commandant
die de uren mijn kant op laat marcheren niet lang geleden
verbande ik het leven met strenge vinger
uit mijn dagen zoals napoleon naar elba
net niet ver genoeg in de hoop dat hij me weer

komt heroveren maar hij komt niet uit angst
voor wat hij zal aantreffen in de bunker
die zich mijn schedel noemt waarin niets groeit
behalve het besef dat ik eindelijk eens stil moet liggen
hoe langer ik stillig hoe kalmer mijn geest deze woorden
zijn ze ooit springlevend geweest

v

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
en ze rollen me bij hem vandaan de gangen door
een lichte kamer in waar een langgerekte man
met zijn armen zwaait ik versta niet wat hij zegt
als hij zegt dat mijn koude gedachtes heet worden
dat het brandgevaar me in hogere sferen brengt
ik versta niet wat hij zegt als hij zegt dat ik die hitte
moet zien vast te houden het is mijn gastheer
moet ik denken ik moet me dienstbaar opstellen
tegenover warmte zoals klokken in tijden van oorlog
werden omgesmolten tot kogels in de dood zit muziek
dus kan die man dan nu stoppen met zwaaien
alsof hij de dirigent is van mijn waanzinpartituur
en ik hier lig te luisteren op welk geluid ik sterven wil

vi

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
niemand weet hoe ik herrijzen moet ja misschien
deze ribben die steeds zichtbaarder uit mijn borst steken
mijn familie kijkt me glazig aan herkennen ze mij niet
of heb ik zodanig in ze gesneden dat ze dunne lapjes zijn
die over elke persoon gedrapeerd kunnen
ze houden mijn hand vast tijdens het tochtje in de buitenlucht

waar ik oude herinneringen in de vijver verzuip
en me moet bedwingen niet erbij te springen echt herrezen
komt niemand boven alleen het kopje van een bever
zijn lange tanden knagen overal doorheen geen idee
hoe je huid maakt van dat glazuur maar ik wil het
en ze knikken *ja ja ja* ze beloven me huid van dat glazuur
alleen de blauwe man aan de wand zwijgt

VII

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
hij weet ook niet wanneer het stopt waarom alles
om mij heen zonder moeite uit zichzelf geboren wordt
uit de zee rijzen witte klauwen het zijn de doden
de wenkende doden ze fluisteren als in mijn begin
mijn einde ligt dan sterf ik zoals ik geboren ben
maar ik ben nooit geboren piept mijn zoon klep dicht
en kijk hoe een windmolen zichzelf voor het eerst
in de weerspiegeling van de zee ziet zich doodschrikt
uit alle macht probeert te vluchten van zijn evenbeeld
en dat is waarom ze draaien en dat is waarom het waait
en dat is waarom de vogelverschrikker in mijn hersenkwab
omver dendert waarom de kauwen alle betekenissen
uit mijn gedachten pikken waarom mijn schrijftafel schuimt

VIII

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
zijn gezicht heeft alle details losgelaten
geeft geen tijd aan is een klok zonder wijzers
misschien bootst hij de dood alleen maar na
om wat aandacht misschien heeft hij een stem
van zilver waarmee hij me streng toespreekt

niet langer te ratelen kijk liever eens naar buiten
maar buiten verdampt regen voor hij de grond raakt
regen die de afstand tussen hemel en aarde
niet weet te overbruggen kom ik toch weer
op het doodgeboren kind rond tweeën 's nachts
stil en onbeweeglijk net als mijn gedichten
die mist zijn en ontstaan wanneer koude gedachtes
in een heet hoofd vallen

IX

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
hij komt uit het donker op zoek naar een aansteker
vindt in plaats daarvan een vrouw die hem woorden
voor zijn binnenste geeft woorden voor de nacht
waarin ze naar de maan kijkt ze zwelt op
en loopt dan weer leeg ze heeft striae op haar buik
maar vraag niet verder dat is onbeleefd dit zijn haar botten
ze scanderen *as as as* waardoor ze alle goede bedoelingen
van het heden niet meer hoort hier is het heden
waarin haar handen niet stoppen met trillen
maar noem het geen elektroshocks dat wekt verkeerde
beelden op noem het alertheid een hoge staat
van paraatheid alsof het geluk aan de grens staat
ieder moment haar leven kan binnenvallen

X

alleen de blauwe man aan de wand zwijgt
hij keert zich van mij af zodra ik de deuren open
en naar buiten stap alle kauwen vliegen op
waar zijn de kale takken voor hun nesten en mijn botten
waar blijven ze met hun overrompelende protesten

de orchideeën zien me met gemak door de tuin bewegen
ze gillen en beamen dat ik een stapje in hun rangorde
ben gestegen en mijn gedichten komen in golven
weeën die mijn bekken dit keer aankan het lijkt in niets
op de nacht met het kind ik ruik zijn gewassen hoofd
niet meer want ik moet ademen de blauwe man
hij verschijnt alleen nog dreigend in mijn dromen
ik weet het ik weet het ben op een plek in mijn leven
waar ik nooit had mogen komen

*'Blauwe sonnetten' werd geschreven bij het schilderij
Man in Blue I, 1954 van Francis Bacon.*

lees het nieuwe nummer

Het leven op papier

Over The Puttermesser Papers en waarom je zou lezen

Lodewijk Verduin

Wat deed je al die tijd dat je nog geen boeken las? Deze voor dichtge- tikte lezers uiterst confronterende vraag stelt Maarten 't Hart zichzelf in het openingsessay van *De som van misverstanden* (1978), een bundeling van grotendeels in *Hollands Maandblad* verschenen stukken over, aldus de wat droge ondertitel, 'het lezen van boeken'. Zijn eigen antediluviale lezersstadium weet hij behoorlijk helder op te roepen: 'Lang voordat ik kon lezen verlangde ik naar een bezigheid waarvan ik niet wist hoe hij gedaan moest worden noch ook wat hij mij zou kunnen opleveren. In afwachting van het ogenblik waarop ik voor de eerste maal een boek zou opslaan leerde ik, daar van enig speelgoed, behoudens een door mijn moeder uit haar kindertijd overgehouden pop, geen sprake kon zijn, breien en borduren. Met dezelfde onverantwoordelijke gulzigheid als waarmee ik nu lees, breide ik op onbeholpen wijze borstrokjes die mij soms als dwangbuisjes insnoerden, soms ook als jurkjes tot ver over de knie vielen.'

Na het lezen van deze alinea begon mijn rammelende interne diaprojector meteen herinneringen af te spelen waarin ik nu pre- of mogelijk protoliteraire activiteiten ontwaar. Ik zie mezelf weer in plaatjesboeken turen, voertuigen en objecten en decors met elkaar verbindend, achterin het klaslokaal dromerig uit het raam staren of in de weer zijn met Legopoppetjes die ik ieder afzonderlijk van namen en biografieën had voorzien. En vooral: videospelletjes spelen – niet de militaire schietvariant, maar het soort waarbij je personages door queesten en avonturen moest gidsen (of soms simpelweg kickflips over parkbankjes moest laten doen). Was dit de aanloop naar het analyseren van verhalen, het meegevoerd kunnen worden door een plot?

In tegenstelling tot 't Hart had ik het geluk dat mijn ouders me voorlazen, beginnend bij *Babar* en eindigend bij *De brief voor de koning*. Zonder begeleiding vrat ik vervolgens deeltjes Harry Potter en *Waanzinnig om te weten*, boekjes over Griekse mythen en, uit schijnbare onverzadigbaarheid, de boeken waarvan ik niet veel eerder de audioversie tot me had genomen. Toen ik net op de middelbare school zat, kreeg ik mijn eerste 'volwassen' of literaire boeken toegestopt, maar na lezing daarvan brak de stijgende lijn plotseling af. Net als bij vele anderen verpieterde mijn leeslust met het intreden van de puberteit – zelfs 't Hart zegt in die jaren een 'vreemde windstilte' te hebben ervaren, al werkte hij in die jaren nog wel stapels detectives door. Bij mij deed de muziek haar intrede, en wel met zo'n overweldigende, allesverzengende urgentie dat er lange tijd niets naast kon bestaan. In plaats van boeken las ik *liner notes* en songteksten, in bed hield ik geen boek meer vast, maar een iPod waarmee ik albums luisterde en herbeluisterde, en als ik me verder ergens op toeleigde, dan was dat het zoeken van nieuwe muziek op YouTube.¹ Voor de rest werd ook mijn schoolgaande leven bepaald door de eeuwige existentiële tienercocktail van vriendschap, verliefdheid en verwarring, waardoor ik terugblikkend veronderstel dat er in mijn puberbrein simpelweg geen plaats meer vrij was voor de kort daarvoor nog belangrijke literatuur.

Waarom werd het later dan toch lezen? Beroepsetholoog 't Hart denkt dat we uiteindelijk met een biologische afwijking van doen hebben: 'Ik houd het er maar op dat het verlangen naar lezen het resultaat is van een mutatie die onder normale, natuurlijke omstandigheden hoogst schadelijk en zelfs in onze cultuur niet zonder bezwaar is want de echte lezer is een a-sociaal mens. Een lezer is weliswaar niemand tot last maar hij of zij wil ook door niemand gestoord worden, laat staan dat hij of zij zijn best zou doen om de maatschappij te hervormen.' Ook criticus Kees Fens meent dat het boek een vrijbrief is om op 'een niet afkeurenswaardige wijze a-sociaal te zijn'. In het kleinoord *The gentle art of reading* (1987) onderstreept hij vooral de meditatieve aard van de bezig-

heid: ‘Lezen is inkeren, is stilte zoeken op die laatste geruchtloze plaats ter wereld: enige bedrukte bladzijden.’

Inkeren en concentreren, natuurlijk zijn dat wezenskenmerken van het lezen, maar als het louter ging om asociaal zijn, mediteren of rust, dan had vrijwel iedere andere solitaire bezigheid volstaan – tennisballen tegen een muur slaan, lange boswandelingen maken, rijsttafels in elkaar zetten, urenlang naar een rotswand turen – zomaar een greep uit de mogelijkheden. Toch herinner ik me levendig de verveling die ik ervoer in de sportschool, of de diepe weemoed, zeer verwant aan archetypische *ennui*, die met de avond kwam als een dag aan *gamen* was opgegaan; ondanks allerlei inspanning was er eigenlijk niets gebeurd, gedurende de avonturen van anderen had mijn eigen leven compleet stilgestaan. Lezend heb ik dergelijke sensaties echter nooit gehad, wat suggereert dat het literaire boek meer zou moeten kunnen bieden dan afleiding of ont-snapping alleen. Inzicht, bijvoorbeeld. Voor ’t Hart zijn romans ‘gidsen op een overwoekerd pad’, die hij raadpleegt om grip op zijn bestaan te krijgen, alsof het vrienden met meer levenservaring betreft. Ook in mijn leven hebben boeken een formatieve rol gespeeld, weliswaar veel vaker op persoonlijk dan op praktisch vlak, maar toch heb ik moeite met het vooropstellen van het zoeken naar herkenning, aangezien dat vaak al te individualistisch en soms solipsistisch aandoet. ’t Hart mag dan wel beweren dat je door te lezen ‘inzicht krijgt in [menselijk] handelen dat je nooit krijgt uit gesprekken’, de literaire kennis die hij te berde brengt heeft uitsluitend betrekking op zijn verhouding tot zichzelf. Later in de bundel stelt hij bijvoorbeeld dat relaties ‘helemaal niet belangrijk’ zijn, aangezien ze je persoonlijke groei zouden ‘belemmeren en verstikken’ – een uitspraak die voor mij eerder getuigt van egotisme of een streven naar zelfbehoud dan van een vergroot begrip van wat het menselijk bestaan de moeite waard maakt.

Harold Bloom, criticus en begeesterd conservator van de literaire canon, legt in *How to Read and Why* (2000) in eerste instantie eveneens een accent op zelfontwikkeling. ‘Ultimately we read,’ schrijft hij,

‘to strengthen the self’, en dat doen we primair uit eigenbelang: ‘The pleasures of reading indeed are more selfish rather than social. You cannot directly improve anyone else’s life by reading better or more deeply.’ Wat Bloom vervolgens in literatuur vindt, is echter niet zijn spiegelbeeld, maar de ander, wat meer aansluit bij mijn eigen ervaring: ‘Imaginative literature is otherness, and as such alleviates loneliness.’ Lezen geeft ons toegang tot het bewustzijn van mensen die niet zijn zoals wij, het laat ons tijdelijk over de beperkingen van het zelf heen stappen, en heft zodoende de sensatie van fundamenteel alleen-zijn op. Dat doet denken aan een veelgeciteerde uitspraak die David Foster Wallace deed in een interview uit 1993, waarin hij een nog extremere variant van deze opvatting uiteenzet: ‘We all suffer alone in the real world; true empathy’s impossible. But if a piece of fiction can allow us imaginatively to identify with a character’s pain, we might then also more easily conceive of others identifying with our own. This is nourishing, redemptive; we become less alone inside. It might just be that simple.’²

Nu ik deze passage voor het eerst in jaren herlees, maakt het pathos ervan me enigszins ongemakkelijk. Zou iedereen die leest werkelijk primair gedreven worden door prangende eenzaamheid? Het is een gemeenplaats dat mensen schrijven om te communiceren wat ze van dag tot dag niet kunnen of durven zeggen, dat auteurs zich in teksten blootgeven omdat ze er heimelijk naar verlangen om door anderen gezien en gekend worden. Zouden lezers in boeken dan het gezelschap hopen te vinden dat ze in de echte wereld moeten missen? De ironie van deze zienswijze is dat beide behoeftes nooit daadwerkelijk bevredigd kunnen worden. Als de schrijver een boodschap uitzendt, dan wordt die slechts begrepen voor zover zij past binnen de begripkaders van de lezer, die zijn eigen ervaringen en denkbeelden niet op commando kan ontstijgen. Wat overblijft wordt teruggekaatst. Proust zei het al, wat ’t Hart echode: ‘In werkelijkheid is iedere lezer wanneer hij leest de lezer van zichzelf.’³ De schrijver blijft ondertussen duimendraaiend achter, wachtend op antwoord, even ongekend als voorheen. En de lezer, tja, die omringt zich

uiteindelijk niet met allemaal interessante, liefhebbende vrienden, maar met zwijgende bundelingen van bedrukt papier. Beiden zijn au fond nog steeds eenzaam; hun contact verloopt altijd via omwegen en wordt vertekend door aanhoudende ruis op de lijn.

Misschien is het goed om hier op te merken dat dit bij ‘echt contact’ niet anders is, al hoor je mensen daar beduidend minder vaak over somberen; ook conversaties worden altijd gefilterd door twee afzonderlijke belevingswerelden, betekenisvol gewaande momenten kunnen door verschillende personen zeer verschillend worden geïnterpreteerd. Iedereen zit nu eenmaal vast aan een opzichzelfstaand bewustzijn, dat alles wat we denken te weten van een ander eigenhandig produceert en daarbij volledig toegewezen is op onze onvolledige, particuliere indrukken.

Totaal samenvallen met het geestesleven van een ander mag dan op papier onmogelijk zijn, maar dat betekent nog niet dat toenadering dat ook is – net zoals een gesprek ons kan doen voelen dat we iemand beter begrijpen, dat we dichterbij diens wezen zijn gekomen, zo kunnen boeken een weldadige sensatie van nabijheid geven. Gecompliceerd, wankel contact is nog altijd contact, en als dat het beste is dat ons ter beschikking staat, dan lijkt me dat de waarde daarvan niet kan worden overschat.

Hoewel ik me altijd heb herkend in de voorstelling van Bloom en Wallace, en mijn leesdrift in het verlengde zag van mijn algehele nieuwsgierigheid naar andere mensen en hun levens, merk ik dat daar in de loop van de tijd iets naast is komen te staan, dat ik in navolging van de geweldige criticus Christian Lorentzen ‘hedonisme’ zal noemen.⁴ Lezen doe je niet alleen om over anderen te leren, wat waarschijnlijk op den duur tot verzadiging of verveling zou leiden, maar vanwege het genot dat de bezigheid zélf brengt. Het is, en dat vergeet men wel eens te vermelden, namelijk een bijzonder genoeg om te kunnen voelen, te denken, doordrongen te raken van de schoonheid van taaluitingen, en sommige boeken bieden ons de middelen die deze geestelijke activiteiten mogelijk maken of op eerder ondenkbare wijze verrijken.

Deze twee benaderingen van lezen sluiten elkaar voor mijn gevoel geenszins uit. Aangezien al ons denken via taal verloopt (probeer het maar eens zonder), kunnen we ons alleen in anderen verplaatsen via formuleringen die ons helder en waarachtig toeschijnen, en is het vrijwel onmogelijk om een zin of een alinea te waarderen en de betekenis van de woorden niet tot je door te laten dringen. Schoonheid en begrip zijn dus altijd met elkaar verbonden. De verzameling gestileerde taaluitingen die 'literatuur' formeel gezegd is, zou daarom kunnen worden beschouwd als brandstof voor de geest, en dan in het bijzonder de geest die geen genoegen neemt met stationair draaien in de wereld zoals die je gepresenteerd wordt, maar altijd méér wil omvatten, overwegen, begrijpen en voelen, gericht op iets 'hogers' dat ergens achter of binnenin de bekende dingen verborgen ligt. Lezen is steeds opnieuw proberen dat te vinden en plezier beleven aan het zoeken.

Ruth Puttermesser heeft zo'n geest. Haar intellectuele hongering is onstilbaar, haar interesse schrikbarend breed. Soms fantaseert ze over het leven na de dood, dat ze zich voorstelt als een eeuwige zomerdag waarop ze ongestoord onder een boom zit, een bodemloze doos karamelsnoepjes bij de ene hand, een stapel bibliotheekboeken bij de ander. Daar heeft ze eindelijk de tijd om alles te lezen: boeken over scheikunde, celbiologie, oudheidkunde en antropologie, werken van Nietzsche en Kant (die dan opeens glashelder blijken), de integrale oeuvres van Balzac, Dickens, Toergenjev en Dostojevski, en doe daar ook maar *De Toverberg* en een biografie van Beatrix Potter bij. Hier kan haar geest rijkelijk gevoed worden zonder dat de verzadiging ooit zal intreden. Lezen is voor haar echter niet alleen een bron van plezier; het moet ook 'iets oplossen'. Ze weet zelf niet precies wat, maar wij kunnen van een afstandje wel een inschatting maken. Puttermessers tomeloze academische ambities zijn niet gerealiseerd; ondanks haar onovertroffen werkdrijf en ontegenwoordig hoge cijfers heeft ze het niet verder geschopt dan jurist bij de gemeente, waar ze ingehaald en uitgerangeerd dreigt te worden. Ze is alleenstaand, weliswaar met af en toe een minnaar, maar haar verlangen naar een grote

liefde en het moederschap bleven onvervuld. Haar intellect is een verdedigingsmuur, haar verbeelding een middel om te ontsnappen aan de teleurstellingen van het moderne bestaan.

Dit is de beginsituatie voor de hoofdpersoon uit *The Puttermesser Papers* (1997) van de Amerikaanse schrijfster Cynthia Ozick (1928). Er werden verschillende titels van haar naar het Nederlands vertaald, maar dit werk nog niet, wat ik betreurt: deze uit verhalen opgebouwde roman behoort wat mij betreft tot de meest unieke werken uit de moderne literatuur. Allereerst is de roman op talig vlak ronduit ontzagwekkend. Ozick heeft een veelgeprezen vocabulaire: enkele jaren terug circuleerde online een foto van het exemplaar van de eerdergenoemde David Foster Wallace, die voorin een waslijst met te onthouden woorden en vondsten had gepend. Ze hanteert daarnaast een superieure stijl, waarin nauwkeurige observatie wordt afgewisseld met excentrieke wendingen en klankspel: ‘situations – it was her tendency to call intellectual problems “situations” – slipped into her mind like butter into a bottle.’⁵ De ploppende opeenvolging van b-klanken aan het eind vat het beeld in geluid, alsof het niets is, en dit soort acrobatiek tref je in vrijwel iedere alinea aan – een potentiële vertaler zal niet te benijden zijn.

Daarnaast is *The Puttermesser Papers* een onbedaarlijk geestige roman. Na een korte biografische introductie stort Ruth zich in allerlei absurde avonturen, waarvan het tweede hoofdstuk meteen de meest memorabele episode uitwerkt. Hierin wordt Puttermessers kinderwens onverhoeds nog gerealiseerd, zij het op een nogal ongebruikelijke wijze. Nadat ze ontroerd Goethes *Erlkönig* heeft dichtgeslagen, treft ze op haar bed het lijf van een vijftienjarig meisje aan. Ze vreest dat de indringer een junkie is, of een prostituee, of beide, maar bij nadere inspectie blijkt het bewegingloze lichaam te zijn geboetseerd van de aarde uit al haar plantenpotten, en dan niet door een bijster artistieke of fijnzinnige instantie: het gekleide kind is nogal lelijk, merkt Puttermesser direct op. Wanneer ze de buitenboord hangende tong naar binnen duwt, vindt ze een briefje met een Hebreeuws woord erop. Ze spreekt het hardop uit,

en daarmee komt het lichaam tot leven. Iemand heeft haar gebeden om een kind verhoord, en haar een persoonlijke golem gegeven.

Deze verschijning uit de Europese Joodse verteltraditie wordt door Puttermesser gekoppeld aan de klassieken: ze noemt de haar geschonken dochter Xantippe, naar de vrouw van Socrates. In eerste instantie stelt ze de goedleerse golem aan als huisknecht: Xantippe kookt, maakt schoon en doet boodschappen, allemaal door Puttermesser verfoeide taakjes omdat ze haar leestijd beknotten. Maar niet alleen het lichaam van de golem blijft groeien, ook haar intelligentie neemt almaar toe. Xantippe werpt zich gaandeweg op als persoonlijk assistent en spindokter van Puttermesser. Ze zet een politieke campagne op en krijgt het met haar tomeloze energie voor elkaar dat Puttermesser wordt verkozen tot burgermeester van New York. Samen weten ze voor de verloederende stad het tij te keren. In een uitzinnige paginalange opsomming roept Ozick een visioen op van een droommetropool, die onder bewind van haar heldin werkelijkheid wordt: ‘The subways have been struck by beauty. Lustrous tunnels unfold, mile after mile. Gangs of youth have invaded the subway yards at night and have washed the cars clean. (...) Every Thursday afternoon the youths who used to terrorize the subways put on fresh shirts and walk out into Central Park, reconnoitering after a green space; then they dance. (...) The streets are altered into garden rows: along the curbs, between sidewalk and road, privet hedges shake their little leaves. The open sanitation carts are bright, like a string of scarlet chariots. They are drawn by silent horses who sniff among the new hedges. Flutes and clarinets announce the coming of the cart procession every day at noon, and children scramble to pick up every nub of cigarette or scrap of peel of paper wrapper, pressing with fistfuls toward the singing flutes and gravely marching horses, whose pairs of high nostrils flare outward like trumpets. (...) The tall grasses and young maples of the planted roads are haunted by pretzel sellers, hot-chestnut peddlers, hawkers of books in wheelbarrows. The children are often indoors after school, carpentering bookshelves. The libraries are lit all

night, and the schools are thronged in the evenings by administrative assistants from the great companies, learning Spanish, Portuguese, Russian, Hebrew, Korean, and Japanese.’

De idylle houdt niet lang stand. De uitgebuite en miskende Xantippe komt uiteindelijk in verzet tegen haar moeder, en wel op uiterst freudiaanse wijze: ze gaat met zoveel mogelijk invloedrijke mannen naar bed, onder wie de vermaledijde voormalige collega’s en leidinggevend van Puttermesser, en tot slot neemt ze de minnaar van haar weinig liefdevolle ouder/verzorger over. Dit steekt Puttermesser dusdanig dat ze de golem wil stoppen, waar ze met een historische rabbinale rite ook in slaagt. Tegen die tijd is hun idealistische regime volledig ingestort; terwijl zij dit ‘interne conflict’ uitvochten, vielen de burgers terug in hun oude gewoonten, waardoor de stad opnieuw in chaos verzonk. Ook Puttermesser moet ten slotte terug naar af: met hangend hoofd hervat ze haar vroegere gemeentebaantje.

Dan is er nog de singuliere thematiek, die op een oorspronkelijke en zeer effectieve manier wordt uitgewerkt. In haar oeuvre, dat inmiddels ruim een halve eeuw beslaat, is Ozick continu bezig geweest met de spanning tussen leven en kunst. Doorgaans verdedigt ze het autonome literaire werk fel tegen journalistieke of biografische reductie. ‘The life on the page resists the dust of flesh, and is indifferent to external origins,’ schrijft ze in een van haar essaybundels.⁶ Maar in deze roman draait ze het om: kan kunst het leven ook overschaduwen? In een passage uit het *Symposium* die vroeg in de roman integraal geciteerd wordt, vraagt Socrates het zich hardop af: is het geen dwaasheid om filosofie en de geest boven het aardse bestaan te plaatsen?

Die vraag is in de roman vervlochten met reflecties op ouder worden. Overigens is de tijdsrelatie die hier centraal staat een expliciet vrouwelijke – voor mannen is de band tussen ouderschap en leeftijd nu eenmaal elastischer. Op de opdrachtpagina van *The Puttermesser Papers* staat een tiental vrouwenvoornamen, waarin ik in ieder geval die van literaire bondgenoten Francine Prose, Lore Segal en Susan Sontag meen te her-

kennen – vrouwen die zich eveneens met totale overgave wijdden aan de letteren, en er daarnaast een persoonlijk (familie)leven op na trachtten te houden. Ozick schreef het boek in haar zestiger jaren. Ze was op dat moment al decennia getrouwd, met een dochter van in de dertig, die eveneens in het huwelijksbootje stommelde. Puttermesser volgen we van haar vierendertigste tot eind zestig, en die punten lijken me niet zo- maar gekozen: aan het begin is het realiseren van haar kinderwens nog een mogelijkheid, aan het einde is dat een definitief gepasseerd station dat ze, voortsnellend richting de ouderdom, enkel met weemoed kan gadeslaan wanneer ze over haar schouder blikt.

Het ouderschap is hier de centrale uitdrukking van het niet-geestelijke leven – van een metafoor spreken zou onnauwkeurig zijn, aangezien het in *The Puttermesser Papers* concreet gaat om de verbondenheid met anderen, om het verlangen naar familiebanden en liefde, en geenszins om een geabstraheerd idee van ‘het menselijk bestaan in brede zin’, dat door deze auteur niet altijd met hoogachting wordt behandeld. In het slothoofdstuk komt Puttermesser om het leven wanneer een inbreker haar achtereenvolgens vermoordt en verkracht – een absurde en weerzinwekkende scene, waarin de anders zo zacht ogende Ozick opeens flink wat wreedheid aan de dag weet te leggen.

Tot haar eigen verrassing bleek er voor Puttermesser inderdaad een hiernamaals in het verschiet te liggen. Het is wat anders dan ze had voorgesteld, maar toch ziet het er in eerste instantie bepaald niet slecht uit. De hemel blijkt een soort eeuwig grasland te zijn waarop de zielen van de gestorvenen elkaar gezelschap houden en converseren. Ook de grote geesten zelf zijn van de partij: Kant en Wittgenstein delen een vaste tafel, soms komt Plato even bij hen zitten. Voor een ideeënfa- naat als Puttermesser is dit al een flink aantrekkelijk beeld, maar dan moet de bijzonderste voorziening van deze nieuwe omgeving nog uit de doeken worden gedaan: hier worden de doden in staat gesteld om de teleurstellingen van het leven recht te zetten. Bij Puttermesser wordt dit mechanisme direct geactiveerd. Opeens staat ze oog in oog met Emil

Hauchvogel, de ernstige filosofiestudent op wie ze als negentienjarige smoorverliefd was. Nu ziet hij haar wel staan; ze trouwen en krijgen een zoon. Alles wat ze heeft moeten missen op aarde, krijgt ze nu alsnog, en ze is eindelijk, onvergelijkkelijk, gelukkig.

Maar dan treedt de tragiek weer op verpletterende wijze binnen. Terwijl Puttermesser haar helden ziet floreren – Henry James, wiens zelfvertrouwen definitief geknakt werd door de mislukking van zijn toneeldebuut, trekt nu opeens volle zalen, Charles Dickens wordt alom gecomplimenteerd en geprezen – begint ze te beseffen dat ingehaald hemels geluk noodzakelijkerwijs zal uitmonden in melancholie. Als alles eindeloos overgedaan en herhaald kan worden en het leven geen ontwikkeling meer kent, zelfs niet langer wordt afgebakend door de dood, dan is het onmogelijk om onderscheid aan te brengen tussen alles wat je meemaakt of er blijvende waarde aan toe te kennen: ‘Timelessness does not promise the permanence of any experience. Where there is no time, there is no endurance. Without the measure of clocks, what is lastingness?’ Eeuwigheid trekt alles gelijk; tot haar schrik ziet Puttermesser hoe het lijden zonder eind in de hel en het eindeloze welzijn van de hemel elkaar spiegelen – ze hoeft dan geen pijnlijke folteringen te doorstaan, maar wel is ze veroordeeld om steeds maar te blijven leven terwijl niets haar ooit zal kunnen raken zoals dat het deed gedurende het eindige aardse bestaan.

Zo besluit dit wonderlijke boek over de lezende geest – niet met een memento mori maar met een waarschuwing: wie in de ban is van het intellect dient de werkelijkheid niet uit het oog te verliezen. Lezen laat ons intenser denken, voelen en kijken, ja, maar met de ervaring die we zo opdoen moeten we altijd weer terug zien te geraken naar het leven, dat immers het enige is wat we werkelijk bezitten. Allicht moet iedere fanatieke lezer zich er op een zeker moment van vergewissen dat een genoeg dat het leven intens verrijkt en vervult, het in extreme gevallen ook kan verdringen. In dat licht is ook de conclusie van de leesautobiografie van 't Hart te bezien, waarin hij uitlegt hoe hij bij hem de ‘terugkeer naar het heden’ inzette: na jaren van maniakaal lezen-om-het-lezen, kwam 't

Hart tot het inzicht dat al die boeken hem niet alleen van kennis moesten voorzien om hem op de toekomst voor te bereiden, maar hem vooral gevoeliger zouden moeten maken voor wat er gebeurt in het nu, zodat het werkelijke, alledaagse, en buitengeestelijke bestaan erdoor verdiept wordt.

Het deed me denken aan Nanne Tepper, die in zijn prachtige brieven schreef dat de literatuur hem leerde om meer schoonheid in de wereld te ontwaren.⁷ En aan de criticus James Wood, die zijn – terecht – veelgeprezen *How Fiction Works* (2008) begon met een analogie: zoals Ruskin beweerde dat een schilderij van Tintoretto ons kan helpen om nauwkeuriger naar een boomblad te kijken, zo meent Wood dat romans ons ontvankelijker kunnen maken voor de realiteit buiten het boek.⁸ En ten slotte aan mijn eigen particuliere beleving; dat er iets in je is dat je na het dichtslaan van een boek of het voltooien van een stuk naar buiten drijft, naar de mensen, hun gevoelens, hun gedachten en hun taal, waar het in de tussentijd blijikbaar aldoor al om draaide.

NOTEN

- 1 Zie: ‘Terug naar de kern’, gepubliceerd in *Hollands Maandblad* 2022–2.
- 2 Larry McCaffery, ‘An Interview with David Foster Wallace’, http://web.archive.org/web/20071017042632/http://www.centerforbookculture.org/interviews/interview_wallace.html
- 3 Marcel Proust, *De tijd hervonden* (1927), vertaald door Thérèse Cornips, De Bezige Bij, 1999.
- 4 Zie ‘Christian Lorentzen’s Diary’ op Substack: <https://christianlorentzen.substack.com/>
- 5 Cynthia Ozick, *The Puttermesser Papers*, Alfred A. Knopf, 1997.
- 6 Cynthia Ozick, *Metaphor & Memory. Essays*. Alfred A. Knopf, 1989.
- 7 Nanne Tepper, *De kunst is mijn slagveld*, Atlas Contact, 2016.
- 8 James Wood, *How Fiction Works*, Farrar, Straus and Giroux, 2008.

lees het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

PIM TE BOKKEL (1983) – Dichter. *Wie trekt de regen aan?* werd in 2007 genomineerd voor de C. Buddingh'-prijs. In 2019 verscheen *Dit en alles en heel het heelal*.

FLEUR BOURGONJE (1946) – Schrijver & dichter. Recente bundel is *Het geheugen van een huis* (2023). Onlangs verscheen de literaire autobiografie *Archipel* – fleurbourgonje.nl

MAARTEN DOORMAN – Schrijver & filosoof. Zijn meest recente boeken zijn *Wie niet* (gedichten, 2021) en *Een jager in het Woud. Frankrijk, Duitsland, Europa* (2023) – maartendoorman.nl

DENNIS FAASE (1990) – Schrijver, debuteert in *Hollands Maandblad*.

ARNON GRUNBERG (1971) – Schrijver, talloze malen onderscheiden, o.a. met de P.C. Hooft-prijs (2022). Zijn meest recente werk is *De vluchteling, de grenswacht en de rijke Jood* – arnongrunberg.com

EMMA VAN HOOFF (1997) – Dichter & schrijver. Publiceerde in o.m. *De Revisor* en *Terras*, en betrad meermaals het podium. In 2022 verscheen haar debuut, *Placebomens* (Atlas Contact).

ARNO KRAMER (1945) – Beeldend kunstenaar, curator & dichter. Zijn tekeningen bevinden zich in diverse Nederlandse en Ierse museumcollecties. Recentelijk ontving hij de Cultuurprijs Overijssel.

PIETER KRANENBORG (1994) – Schrijver & woononderzoeker. Ontving de *Hollands Maandblad* schrijversbeurs 2016 (*proza*) en schreef o.m. *Waterland* (roman, 2021). Publiceert in o.a. *De Groene*.

GUUS LUIJTERS (1943) – Dichter & schrijver. Recente boeken: *Hoe Tarzan de Tour de France won* (roman, 2022), *Het huis aan de Krommert* (poëzie, 2022) en *Boekenkast Amsterdam* (2023).

MICHAEL MARCH (1946) – Dichter, verruilde als jongeling NY voor Europa. 32 jaar directeur van het Prague Writers' Festival. 12 bundels. *Half Pint (Half Vol)*: zijn 'half-ware jacht op poëzie en filosofie'.

WILLEM THIES (1973) – Dichter. *Toendra* (2006) werd bekroond met de C. Buddingh'-prijs. Hierop volgde o.a. *Na de vlakte*. In mei verschijnt bij Vleugels: *Wachtend op eerste instructies*.

MARC TRITSMANS (1959) – Dichter, publiceerde vele bundels, waaronder *Het zingen van de wereld* (2017). In maart 2023 verscheen zijn veertiende: *Terwijl wij nog slapen*.

JABIK VEENBAAS (1959) – Dichter, filosoof & vertaler. 8 dichtbundels en o.a. het essay *De essentie van Kant* (2022). Werkt aan *Meer dan mooie woorden*, een boek over invloedrijke romans.

LODEWIJK VERDUIN (1994) – Essayist. Publiceerde in o.a. *De Groene Amsterdammer*. Schreef *Eenzaamheid in eindeloos meervoud* (2021). Ontving de *Hollands Maandblad* schrijversbeurs 2022 (*essayistiek*).

PEGGY VERZETT (1958) – Dichter, beeldend kunstenaar & docent Nederlands. Haar meest recente bundel is *Een ronde bol een ronde bol*. Momenteel schrijft ze aan een sonnettenreeks.

PAULO VAN VLIET (1966) – Schrijver van romans (debuutroman verfilmd), prijswinnende filmscripts en korte verhalen. Enkele zijn te horen op Spotify (podcast *Echt Gebeurd*).

CARINA VAN DER WALT (1960) – Dichter, geboren in Zuid-Afrika. Debuteerde in Nederland samen met Willy Martin met *Amalgaam* (2015). Debuteerde in Zuid-Afrika met *Landluisteraar* (2021, Naledi).

HOLLANDS Maandblad

Redactie: Johannes van der Sluis

Vormgeving: Steven Boland • *Correctie:* Aron Groot

Redactieraad: Merijn de Boer, Mark Boog, Gerard van Emmerik, David Garvelink, Elke Geurts en Ellen Heijmerikx

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hollands Maandblad bedankt de volgende partijen voor hun sponsoring:

De Bezige Bij, Alfabet Uitgevers, Ambo | Anthos, Atlas Contact,

Das Mag Uitgevers en Sebes & Bisseling Literary Agency.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • Postbus 59.752 • 1040 LG Amsterdam •
Tel. 020-6175955 • info@hollandsmaandblad.nl (niet voor kopij)

Ingezonden bijdragen worden niet retour gezonden, u krijgt antwoord per e-mail.

Uitgever: Stichting Hollands Maandblad, p/a Bilderdijkkade 63-b • 1053 VJ Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 92,50 •

Proefabonnement (3 nummers) € 27,50 Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgave: S.P. Abonneservice • Postbus 105 • 2400 ac Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 088-1102052.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,95 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling via www.hollandsmaandblad.nl dan wel per mail: HollandsMaandblad@spabonneservice.nl